

Kwestionariusz Delta – adaptacja narzędzia na grupie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i wstępna analiza właściwości psychometrycznych

Delta Questionnaire – tool adaptation in a group of people with mild intellectual disability and a preliminary analysis of its psychometric properties

Aleksandra Wójciak^a

^a Dr Aleksandra Wójciak, <https://orcid.org/0000-0002-9054-0355>, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Abstract: The aim of the presented research was an adaptation of Delta Questionnaire by Radosław Drwal in the group of people with mild intellectual disability and in the group of adolescents within the intellectual norm, as well as a preliminary analysis of its psychometric properties. The tool enables measurement of locus of control understood as a personality dimension (Drwal, 1995). The questionnaire was subjected to psychometric verification in research involving adolescents (178 adolescents with mild intellectual disability and 179 within the intellectual norm). The choice of respondents was arbitrary. The research was carried out in the context of resilience theory. For this reason, the analysis included results obtained from adolescents who have experienced a variety of difficulties in the course of their life. What is more, students with mild intellectual disability diagnosed with a genetic syndrome and adolescents with multiple disabilities were excluded from the study. The first stage of work on the adaptation of the Delta Questionnaire was verification of descriptive statistics and distribution analysis. Then, a reliability analysis of subscales was carried out. For this purpose, due to the dichotomous nature of the answers in the questionnaire, the Kuder-Richardson method was used. The next stage of the research was a confirmatory factor analysis. Finally, the tool was standardized. The obtained results allow us to conclude that the Delta Questionnaire is a tool which enables reliable and accurate measurement of locus of control in a group of adolescents with mild intellectual disability.

Keywords: adolescence, intellectual disability, locus of control, tool adaptation

Abstrakt: Celem przedstawionych badań była adaptacja Kwestionariusza Delta Radosława Drwała na grupie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i grupie młodzieży w normie intelektualnej oraz wstępna analiza jego właściwości psychometrycznych. Narzędzie umożliwia badanie umiejscowienia poczucia kontroli rozumianego jako wymiar osobowości (Drwal, 1995). Kwestionariusz poddano psychometrycznej weryfikacji w badaniach z udziałem młodzieży (178 adolescentów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz 179 uczniów w normie intelektualnej). Dobór respondentów był arbitralny. Badania prowadzone były w świetle teorii resilience. W związku z tym do analiz włączone zostały wyniki tych adolescentów, którzy doświadczyli w biegu swojego życia różnego rodzaju trudności. Ponadto z badań wykluczeni zostali uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim posiadający diagnozę zespołu genetycznego oraz respondenci z niepełnosprawnością sprzężoną. Pierwszy etap prac nad adaptacją Kwestionariusza Delta stanowiło sprawdzenie charakterystyk opisowych oraz analiza rozkładu wyników. Następnie przeprowadzona została analiza rzetelności poszczególnych skal. W tym celu, ze względu na dychotomiczny charakter odpowiedzi w kwestionariuszu, zastosowano metodę Kudera-Richardsona. Kolejny etap realizowanych prac obejmował przeprowadzenie procedury confirmacyjnej analizy czynnikowej. Na końcu wykonana została standaryzacja narzędzia. Uzyskane wyniki pozwalają na stwierdzenie, że Kwestionariusz Delta jest narzędziem umożliwiającym rzetelny i trafny pomiar umiejscowienia poczucia kontroli w grupie młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Słowa kluczowe: adaptacja narzędzia, adolescencja, niepełnosprawność intelektualna, poczucie umiejscowienia kontroli

Wprowadzenie

Zagadnienie poczucia umiejscowienia kontroli analizowane jest w badaniach psychologicznych już od początku drugiej połowy XX wieku (Filipiak, Łubianka, 2019). Uważane jest ono za „istotną determinantę zachowania każdego człowieka” (Ziół-

kowska, 2019, s. 142). Doprecyzowując, poczucie umiejscowienia kontroli traktowane jest jako wymiar osobowości, który ma istotny wpływ na funkcjonowanie jednostki- podejmowanie decyzji, aktywność społeczną, osiągnięcia życiowe czy aspiracje. Jest to

zmienna, która umożliwi wyjaśnienie wielu relacji, jakie zaobserwować można między jednostką a zachowaniem czy też sytuacją. Aby poprawnie zrozumieć naturę tego zagadnienia, warto przyrzeć się teorii społecznego uczenia się Juliana Rottera.

1. Poczucie kontroli- aspekt teoretyczny

Poczucie umiejscowienia kontroli ma decydujący wpływ na działanie jednostki oraz przekonania dotyczące uwarunkowań efektów podejmowanych aktywności (Rotter, 1966; za: Majewicz, 2002). Można uznać, że to „zgeneralizowane oczekiwanie człowieka dotyczące charakteru czynników, od których zależą następstwa jego zachowań” (Polański, 2018, s. 245).

W teorii społecznego uczenia się uwzględniono trzy grupy czynników, które kształtują klasy zachowań. Są to: oczekiwania, wzmocnienia oraz sytuacje psychologiczne (Kościelak, 2010). Oczekiwania wyjaśniane są jako „subiektywne prawdopodobieństwo, z jakim jednostka oczekuje, że w danej sytuacji rezultatem jej zachowania będzie uzyskanie określonego wzmocnienia” (Kościelak, 2010, s.40). Należy zaznaczyć, że wielkość prawdopodobieństwa zależna będzie od oczekiwań zgeneralizowanych mających swoje źródło w innych sekwencjach oraz od wartości wzmocnienia. Kolejna grupa czynników, która będzie miała wpływ na dane klasy zachowań, to wzmocnienia (Kościelak, 2010). Rozumiane są one jako „to wszystko, czego efektem jest pojawienie się ukierunkowania bądź jako rodzaj zachowania” (Kościelak, 2010, s. 40). Warto podkreślić, że zachowanie to efekt kilku wzmocnień, które ze względu na fakt, że różnią się od siebie wartością, działają na jednostkę z różną siłą. Z kolei ostatnia grupa czynników, sytuacje społeczne, są niezbędne do rzetelnego przewidywania zachowań człowieka. Czynniki te mają związek z kategoryzacją zdarzeń mających miejsce w życiu człowieka. Dzięki nim człowiek może pewnie z nich spostrzegać i interpretować jako tożsame ze względu dla przykładu na ich podobieństwo wzmocnień (Kościelak, 2010).

Zgodnie z teorią społecznego uczenia się Rottera jednostka może zaspokajać swoje potrzeby poprzez zachowania instrumentalne. Wzmocnienia, które

uzyskuje wówczas człowiek, zwiększają jego oczekiwanie, iż w przyszłości po określonym zachowaniu będą miały miejsce tożsame wzmocnienia (Rotter, Chance, Phares, 1972). Należy jednak zaznaczyć, że wpływ wspomnianego wzmocnienia na zachowanie zależny będzie częściowo od tego, czy dana jednostka interpretuje je jako zależne od własnego zachowania i działania. Doprecyzowując, aktywizacja jak i zaangażowanie różnić się będzie w zależności od tego, czy człowiek postrzegać będzie daną sytuację jako zależną od jego sprawności czy od losu (Rotter, 1966). Stąd też zgodnie z teorią Rottera uważa się, że dla przewidywania zachowania człowieka istotne jest poznanie nie tyle obiektywnych cech konkretnej sytuacji, lecz sposobu, w jaki jednostka ją spostrzega, interpretuje oraz jakie jej nadaje znaczenie. Ponadto należy zaznaczyć, że związki o charakterze przyczynowym wykazane pomiędzy wzmocnieniami a zachowaniami umieścić można na kontinuum (Drwal, 1995). Uważa się, że „gdy wzmocnienie spostrzegane jest przez człowieka jako następujące po jego działaniu, ale niecałkowicie zgodne z jego działaniem, wtedy w naszej kulturze zazwyczaj jest spostrzegane jako skutek przypadku, przeznaczenia, szczęścia, jako kontrolowane przez innych ludzi mających władzę czy jako nieprzewidywalne ze względu na wielkość i złożoność sił otaczających człowieka” (Rotter, 1966; za: Drwal, 1995, s. 199-200). Interpretacja działania w ten sposób nazywana jest poczuciem kontroli zewnętrznej (Drwal, 1995). Jeżeli jednak „człowiek spostrzega, że rezultaty są zgodne z jego własnym zachowaniem czy jego względnie stałymi właściwościami, określamy to jako poczucie kontroli wewnętrznej” (Rotter, 1966; za: Drwal, 1995, s. 200). Podsumowując, osoby z wewnętrznym umiejscowieniem kontroli posiadają przekonanie, że sytuacje życiowe w jakich uczestniczą są konsekwencją ich działań oraz umiejętności. Z kolei jednostki o zewnętrznym umiejscowieniu kontroli uważają, że efekty podejmowanych przez nich aktywności są rezultatem działania czynników zewnętrznych- losu, szczęścia (Ziółkowska, 2019).

Analizując zagadnienie poczucia umiejscowienia kontroli, należy także podkreślić, iż „nie tylko sytuacje różnią się stopniem, w jakim ludzie spostrzegają, że ich własne zachowanie a nie zachowanie innych determinuje wzmocnienia- ale ludzie też mogą różnić

się między sobą stopniem, w jakim to samo zdarzenie w tej samej sytuacji jest spostrzegane jako funkcja ich właściwości czy właściwości innych” (Rotter i in., 1972; za: Drwal, 1995, s. 200). Stąd też uważa się, że poczucie umiejscowienia kontroli jest indywidualną właściwością jednostki.

Na rozwój poczucia umiejscowienia kontroli wpływ ma obecność wzmocnień, która zależna jest od wielu czynników: stosunków rodzice- dziecko, postaw rodzicielskich, metod wychowawczych, inteligencji dziecka oraz jego płci i wieku, czynników środowiskowych (Kościelak, 2010). Potwierdziły to badania mające na celu śledzenie rozwoju tej zmiennej prowadzone już w grupie dzieci w okresie wczesnego dzieciństwa. Mark Stephens wykazał w nich, że na ukształtowanie się wewnętrznego poczucia kontroli ma istotny wpływ zarówno rozwój inteligencji jednostki, jak i stosunki wewnątrzrodzinne. Ponadto zależne jest ono także od określonych cech związanych z zachowaniem matki (opiekunczość, ciepło) oraz od poprawnych relacji pomiędzy rodzicami a dzieckiem (Stephens, 1973; za: Kościelak, 2010). Warto zaznaczyć, że zbliżone wyniki uzyskali między innymi badacze Walter Katkovsky, Virginia C. Crandall and Suzanne Good (1967) oraz Daniel Solomon, Kevin Busse, Robert Parelus (1971).

Poczucie umiejscowienia kontroli jest zmienną, która może w pewnym stopniu ulegać zmianom. Część badaczy uważa, że kontrola wewnętrzna wzrasta w biegu życia, co wiąże się ze zwiększającymi się możliwościami w zakresie wywierania wpływu na otoczenie. I tak wzrastająca stabilność i towarzysząca temu pewność w życiu sprzyjać będzie kontroli wewnętrznej. Z kolei pojawiające się w życiu człowieka sytuacje, którym towarzyszy niepewność i przekonanie o braku wpływu, sprzyjać będą wzrostowi kontroli zewnętrznej (Nowicki, Strickland, 1973). W tym aspekcie warte przywołania są analizy przeprowadzone w grupie młodych mężczyzn umieszczonych w zakładzie poprawczym. Wykazały one, że poziom poczucia umiejscowienia kontroli zmieniał się w czasie pobytu mężczyzn w placówce- na początku i na końcu wykazywali oni bardziej zewnętrzne poczucie kontroli. Wiązać się to może z niepewnością oraz bezradnością spowodowaną zmianą sytuacji życiowej (Kościelak, 2010). Pod-

sumowując, można więc uznać, że „przesunięcie w kierunku zewnętrznego poczucia kontroli występuje w warunkach funkcjonowania przypadku czy przy wystąpieniu trudności życiowych, przesunięcie zaś w kierunku wewnętrznego poczucia kontroli jest funkcją przekonań o skuteczności własnych działań” (Kościelak, 2010, s. 48). Ponadto przekonanie jednostki o niemożności zmiany bieżącej sytuacji życiowej lub odczuwana przez nią bezsilność może być przyczyną wzrostu zewnętrznego poczucia kontroli. Z kolei pomyślnie przebiegające wydarzenia w życiu człowieka połączone z przekonaniem o wpływie na nie własnych wysiłków mogą prowadzić do nasilenia wewnętrznego poczucia kontroli (Kościelak, 2010).

2. Poczucie kontroli- kontekst adolescentów z niepełnosprawnością intelektualną

Pomimo że okres adolescencji przez część badaczy uważany jest za czas przejścia od zewnętrznego umiejscowienia kontroli do wewnętrznego (Oleszkowicz, 2006), w grupie młodzieży z niepełnosprawnością nie zawsze może mieć miejsce taka sytuacja. Pamiętając, iż źródłem zachodzących w tym aspekcie zmian są zarówno czynniki rozwojowe, sytuacyjne, jak i relacyjne (Kościelak, 2010; Ziółkowska, 2019) należy zwrócić uwagę na fakt, że przejawiana często przez rodziców/opiekunów postawa nadmiernie ochraniająca względem dzieci sprzyjać będzie zewnętrznej lokalizacji kontroli (Ziółkowska, 2019). Ponadto badacze analizujący to zagadnienie sugerują, że różnice w poczuciu umiejscowienia kontroli mogą wynikać z ograniczonych u adolescentów z niepełnosprawnością intelektualną możliwości wyboru i wynikających z tego uczuć bezradności (Guess, Benson, Siegel-Causey, 1985; Stancliffe, 2001). Stąd też obecnie uważa się, że jednostki z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (w porównaniu do rówieśników w normie intelektualnej) charakteryzują się istotnie częściej zewnętrznym umiejscowieniem poczucia kontroli. Niniejsze stwierdzenie potwierdzają przeprowadzone na tym gruncie badania, których krótki opis zostanie przedstawiony poniżej.

Stwierdzenie, że uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną przejawiają częściej niż ich pełnosprawni rówieśnicy zewnętrzne poczucie kontroli, potwierdzone zostało w badaniach realizowanych przez Michaela Wehmeyera (1993, 1994). Szczególną uwagę warto zwrócić na analizy przeprowadzone przez tego badacza wraz z Susan Palmer (1997). Badania zrealizowane przez wymienionych autorów prowadzone były w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, w grupie uczniów z trudnościami w uczeniu się oraz wśród młodzieży w normie intelektualnej. Ogółem wzięło w nich udział 431 adolescentów. Analiza uzyskanych wyników pozwoliła na stwierdzenie, że uczniowie z trudnościami w uczeniu się i uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną częściej posiadali zewnętrzne poczucie kontroli niż ich pełnosprawni rówieśnicy. Należy także zaznaczyć, że na podstawie uzyskanych wyników Wehmeyer i Palmer wykazali, że w przypadku uczniów pełnosprawnych wraz ze wzrostem wieku poczucie umiejscowienia kontroli stawało się bardziej wewnętrzne. Z kolei w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną wzorzec ten był odwrotny- starsi adolescenty wykazywali częściej zewnętrzne poczucie kontroli niż młodsi uczniowie z tą niepełnosprawnością (Wehmeyer, Palmer, 1997).

Kolejne istotne analizy zrealizowane zostały przez Karrie Shogren, James Bovaird, Susan Palmer, Michael Wehmeyer (2010). Badania te, podobnie jak analizy Wehmeyer, Palmer (1997), przeprowadzone były w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, w grupie adolescentów z trudnościami w uczeniu się oraz wśród młodzieży w normie intelektualnej. W badaniach wzięło udział 564 adolescentów. Analiza uzyskanych wyników potwierdziła wnioski z wcześniejszych badań przeprowadzonych na tym gruncie, które sugerowały różnice w rozwoju poczucia umiejscowienia kontroli u uczniów w wyróżnionych grupach. Wykazano między innymi, że uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w wieku 8 lat wykazują silniejsze zewnętrzne poczucie kontroli niż ich rówieśnicy. Ponadto osoby te pomiędzy 8. a 20. rokiem życia nie wykazują tendencji do wzrostu lub spadku wartości tej zmiennej (Shogren, Bovaird, Palmer, Wehmeyer, 2010).

Warto także przywołać wyniki analiz wykonanych przez Josepha Seyrama Agbenyega oraz Prospera Deku (2016). Badacze podjęli próbę wykorzystania

zmodyfikowanej wersji skali do badania poczucia umiejscowienia kontroli w celu sprawdzenia podatności adolescentów z niepełnosprawnością na przemoc fizyczną i/lub seksualną. Badania przeprowadzone zostały w szkołach specjalnych w Ghanie. Uczestniczyło w nich 107 uczniów (31,8% adolescentów z niepełnosprawnością narządu wzroku, 37,4% młodzieży z niepełnosprawnością narządu słuchu oraz 30,8% jednostek z niepełnosprawnością intelektualną). Wyniki wykonanych analiz w zakresie poczucia umiejscowienia kontroli wykazały, że u 37,38% badanych uczniów stwierdzono zewnętrzne poczucie kontroli. Z kolei wewnętrzne poczucie kontroli zdiagnozowane zostało u 62,62% biorących udział w badaniach adolescentów (Agbenyega, Deku, 2016). Uzyskane wyniki nie są zgodne z rezultatami badań przeprowadzonych między innymi przez Wehmeyer i Palmer (1997) czy Shogren i in. (2010). Widoczne różnice wynikać mogą z niejednorodnej grupy osób badanych uwzględnionych w analizach Agbenyega oraz Deku (2016). Ponadto wpływ na uzyskane wyniki mogło mieć również miejsce zamieszkania badanych adolescentów.

Reasumując przedstawione powyżej treści, można stwierdzić, że wiedza na temat poczucia umiejscowienia kontroli jest niezbędna dla zrozumienia społecznego funkcjonowania młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Stąd też konieczne jest znalezienie trafnego i rzetelnego narzędzia służącego do pomiaru tej zmiennej.

3. Psychometryczna analiza kwestionariusza Drwala

Kwestionariusz Delta Radosława Drwala umożliwił badanie umiejscowienia poczucia kontroli rozumianego jako wymiar osobowości. Odnosi się on do przekonań jednostki o możliwości kontrolowania swojego losu podczas codziennych sytuacji życiowych. Uzyskane wyniki dają możliwość określenia, czy osoba badana przejawia tendencję do zewnętrznej kontroli wzmocnień, czy też samokontroli wewnętrznej (Drwal, 1995).

Kwestionariusz składa się z 24 stwierdzeń. Badany, po ich przeczytaniu, ustosunkowuje się do każdego zdania poprzez zaznaczenie P (prawda) w sytuacji,

gdy zgadza się z określonym zdaniem, lub F (fałsz), gdy jest zdania, że podana treść jest fałszywa. Wyniki kwestionariusza wyrażane są w dwóch skalach: skali poczucia kontroli (LOC) oraz skali kłamstwa (KŁ). Wysokie wyniki uzyskane w skali LOC interpretuje się jako zewnętrzne poczucie kontroli, z kolei wysokie wyniki w skali KŁ oznaczają tendencję jednostki do przedstawiania się w nadmiernie korzystnym świetle. Przeprowadzone dotychczas badania pozwalają na stwierdzenie, że Kwestionariusz Delta może mieć szerokie zastosowanie m.in. w badaniach eksperymentalnych. Warto jednak zaznaczyć, że z ostrożnością należy stosować go do celów indywidualnej diagnozy czy prognozy (ze względu na małą liczbę pozycji w skalach oraz rzetelność, która nie przekracza 0,70) (Drwal, 1995).

Skale Kwestionariusza Delta cechują dobre właściwości psychometryczne. Rzetelność narzędzia została sprawdzona za pomocą trzech metod w różnych grupach. Współczynnik stabilności bezwzględnej test- retest wyniósł w zależności od długości przerwy pomiędzy pomiarami: LOC- 0,79, KŁ- 0,80; LOC- 0,51- KŁ- 0,59; LOC- 0,38, KŁ- 0,52. Współczynnik równoważności międzypółkowej- korzystając ze wzoru Spearmana-Bowna- wyniósł na podstawie korelacji między parzystą i nieparzystą połową skali: LOC-0,68, KŁ- 0,79. Z kolei współczynnik zgodności wewnętrznej, obliczony na podstawie wzoru Kuder-Richardsona, przyjął wartość: LOC- 0,83, KŁ- 0,60 (Drwal, 1978; Drwal, 1995).

4. Psychometryczne własności kwestionariusza w badaniach własnych

4.1. Metoda

Celem zrealizowanych analiz było przedstawienie procesu adaptacji Kwestionariusza Delta na grupie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz grupie młodzieży w normie intelektualnej. Na początku sprawdzone zostały charakterystyki opisowe, rozkład, a także zgodność wewnętrzna narzędzia w odniesieniu do badanej grupy. Następnie przeprowadzono procedurę confirmacyjnej analizy

czynnikowej. Ostatni etap analizy stanowiła standaryzacja wyników i przygotowanie norm. Analizy statystyczne wykonano przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 25. Należy zaznaczyć, że projekt realizowanych badań zyskał pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych przy Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego.

4.2. Osoby badane

Badaniami objęta została grupa 357 uczniów (178 uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz 179 uczniów w normie intelektualnej). Biorąc pod uwagę zróżnicowaną etiologię niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim z badań wykluczeni zostali uczniowie posiadający diagnozę zespołu genetycznego oraz uczniowie z niepełnosprawnością sprzężoną. Ponadto, ze względu na fakt, iż podłoże teoretyczne niniejszych badań stanowiła koncepcja *resilience*, do analiz włączone zostały wyniki tylko tych respondentów, którzy doświadczyli w toku swojego życia różnego rodzaju trudności. Należy zaznaczyć, że za przeszkody i trudności życiowe uznano między innymi: wzrastanie w środowisku o podwyższonym stopniu zagrożenia patologią, rozwód lub separacja rodziców/opiekunów, utratę kontaktu z osobą znaczącą lub jej śmierć, poważną chorobę jednego z rodziców/opiekunów bądź samego ucznia, niepełnosprawność.

W badaniach wzięli udział uczniowie w wieku od 12 do 19 lat. Doprecyzowując, średnia wieku badanych osób z grupy młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim wyniosła 16 lat. Adolescenci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim uczęszczali do zespołów szkół specjalnych (45,5%) oraz specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych (54,5%) na terenie województwa małopolskiego. Z kolei młodzież w normie intelektualnej kształciła się w szkołach podstawowych (23,5%), liceach ogólnokształcących (48,6%) oraz technikach (27,9%) także na terenie województwa małopolskiego. W grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim 52,2% badanych osób stanowili mężczyźni. Z kolei w grupie adolescentów w normie intelektualnej odsetek respondentów płci męskiej wyniósł 54,2%.

4.3. Wyniki

Kwestionariusz Delta autorstwa Drwala składa się z 24 pytań o dwuwymiarowej konstrukcji odpowiedzi (prawda/fałsz). Struktura narzędzia charakteryzuje się podziałem na dwie skale: skalę poczucia kontroli (LOC) i skalę kłamstwa (KŁ) (Drwal, 1995). W pierwszym kroku sprawdzono charakterystyki opisowe i rozkład otrzymanych przez respondentów wyników. Szczegółowe dane umieszczone zostały w tabeli 1 i na rysunku 1 i 2.

Wynik testu Kołmogorowa-Smirnowa okazał się istotny statystycznie, co oznacza, że rozkład istotnie odbiegał od rozkładu normalnego. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż skośność rozkładu nie przekraczała umownej wartości bezwzględnej równej 1, co oznacza, że rozkład był asymetryczny w nieznacznym stopniu.

4.3.1. Analiza rzetelności Kwestionariusza Delta

Ze względu na dychotomiczny charakter odpowiedzi w kwestionariuszu analiza rzetelności poszczególnych skal w grupie została przeprowadzona metodą Kuder-Richardsona (KR-20) i wyniosła 0,87 dla skali poczucia kontroli i 0,74 dla skali kłamstwa. Bazując na tych wynikach, należy obie skale uznać za rzetelne.

4.3.2. Konfirmacyjna analiza czynnikowa Kwestionariusza Delta

Analiza CFA, przeprowadzona na wszystkich obserwacjach $n = 357$ wykazała bardzo dobre dopasowanie modelu $RMSEA = 0,03$, $CFI = 1$. Powyższe analizy wykazały, że narzędzie można uznać za rzetelne i odzwierciedlające badany konstrukt w grupie młodzieży na adekwatnym poziomie.

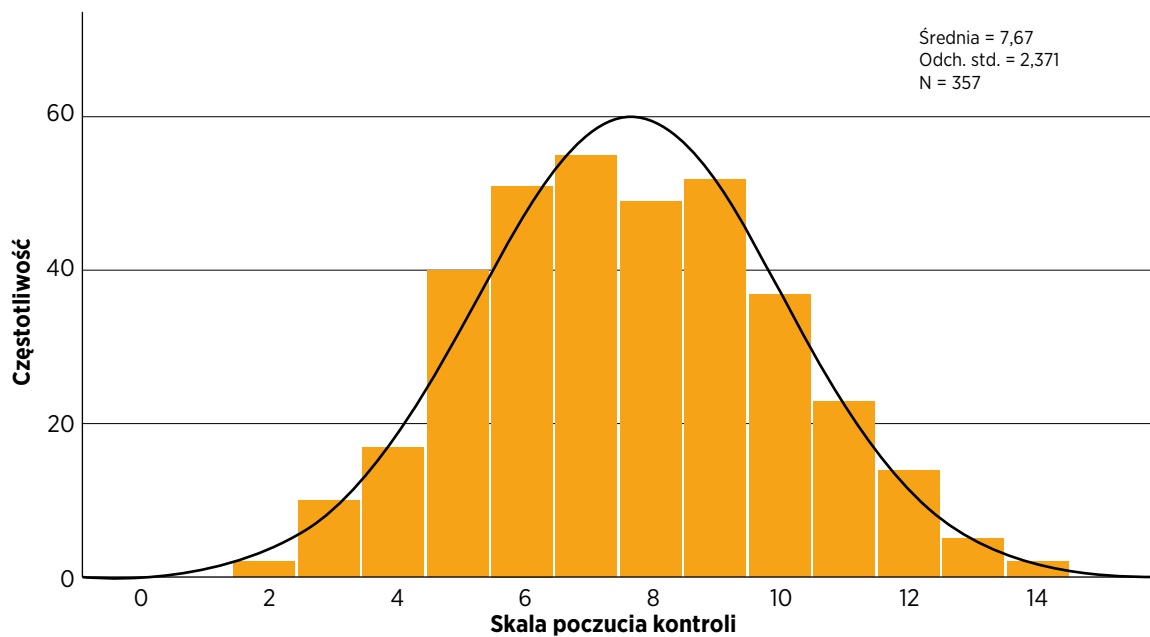
4.3.3. Standaryzacja Kwestionariusza Delta

Kwestionariusz Delta został opracowany przez Drwala do celów naukowych i pomiarów grupowych. Oryginalna wersja nie została wystandaryzowana (Drwal, 1995). W niniejszej pracy zdecydowano się na przeliczenie wyników surowych na skalę stenową, osobno dla młodzieży w normie intelektualnej i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Skala stenowa została wybrana jako najbardziej adekwatna, biorąc pod uwagę niską rozpiętość wyników surowych ($min. = 2$, $max. = 14$). Wyniki przedstawione zostały w tabeli 2.

Tabela 1. Statystyki opisowe z testem Kołmogorowa-Smirnowa dla Kwestionariusza Delta dla całej grupy oraz w podziale na grupę młodzieży w normie intelektualnej i z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

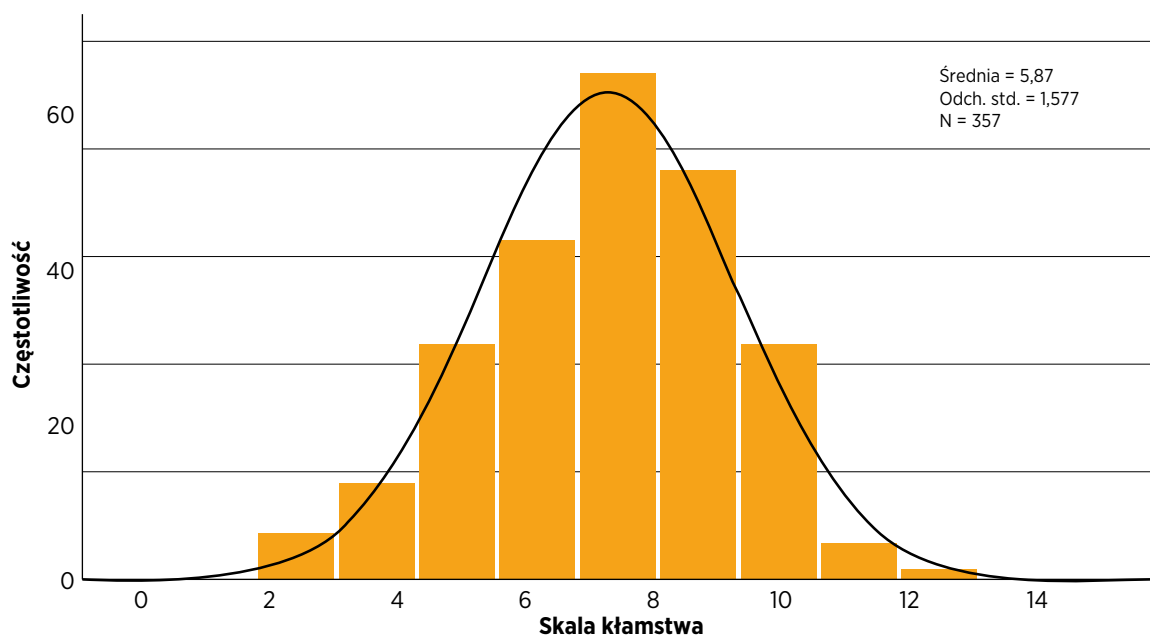
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>Me</i>	<i>SD</i>	<i>Sk.</i>	<i>Kurt.</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	<i>D</i>	<i>p</i>
Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną	Skala poczucia kontroli	178	8,77	9	2,18	-0,07	-0,39	3	14	0,11	0,000
	Skala kłamstwa	178	5,77	6	1,65	-0,09	-0,42	2	10	0,14	0,000
Młodzież w normie intelektualnej	Skala poczucia kontroli	179	6,57	6	2,01	0,23	-0,12	2	12	0,11	0,000
	Skala kłamstwa	179	5,96	6	1,50	-0,47	0,15	2	9	0,19	0,000
Cała grupa	Skala poczucia kontroli	357	7,67	8	2,37	0,13	-0,44	2	14	0,10	<0,001
	Skala kłamstwa	357	5,87	6	1,58	-0,27	-0,21	2	10	0,16	<0,001

Źródło: opracowanie własne.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 1. Rozkład wyników dla całej grupy dla skali poczucia kontroli dla Kwestionariusza Delta.

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2. Rozkład wyników dla całej grupy dla skali kłamstwa dla Kwestionariusza Delta.

Tabela 2. Normalizacja Kwestionariusza Delta na grupie młodzieży w normie intelektualnej i z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Młodzież z niepełnosprawnością intelektualną (n = 178)		Młodzież w normie intelektualnej (n = 179)		Sten	
Skala poczucia kontroli	Skala kłamstwa	Skala poczucia kontroli	Skala kłamstwa		
<4	<2			1	Bardzo niskie
5	3	1	0	2	Niskie
6	4	2	2	3	
7		3	3	4	Przeciętne
8	5	4	4-5	5	
9	6	5	6	6	
10	7	6	7	7	
11-12	8	7	8	8	Wysokie
13	9	8	9	9	
14	10	9-11		10	Bardzo wysokie

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Ze względu na fakt, że „poczucie umiejscowienia kontroli jest istotnym determinantem zachowania każdego człowieka, także tego, który doświadcza niepełnosprawności” (Ziółkowska, 2019, s. 142) ważne jest zidentyfikowanie trafnych i rzetelnych narzędzi służących do jego pomiaru. Jednym z nich jest Kwestionariusz Delta autorstwa Radosława Drwala. Narzędzie to pozwala na badanie umiejscowienia poczucia kontroli, które pojmowane jest jako wymiar osobowości. W takim ujęciu wiąże się ono z przekonaniem danej osoby o możliwościach kontrolowania swojego losu w trakcie codziennych sytuacji życiowych. Doprecyzowując, otrzymane wyniki pozwalają na sprecyzowanie, czy respondent przejawia tendencję do zewnętrznej kontroli wzmocnień, czy też samokontroli wewnętrznej (Drwal, 1995).

Psychometryczna weryfikacja Kwestionariusza Delta oraz wstępna analiza jego właściwości psychometrycznych zrealizowana została na grupie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz wśród adolescentów w normie intelektualnej. Łącznie w badaniu udział wzięło 357 respondentów, spełniających opisane w artykule kryteria. Pierwszy etap prac stanowiła weryfikacja charakterystyk opisowych oraz sprawdzenie rozkładu otrzymanych przez młodzież wyników. W kolejnym kroku przeprowadzona została analiza rzetelności poszczególnych skal oraz confirmacyjna analiza czynnikowa. Na końcu przeprowadzona została standaryzacja narzędzia. Po przeprowadzeniu analiz statystycznych, uznać można, że Kwestionariusz Drwala, ze względu na zadowalające właściwości psychometryczne, może z sukcesem być stosowany we wskazanych grupach osób.

Bibliografia

Agbenyega, J.S., Deku, P. (2016). Using a modified version of locus of control scale to explore children with disabilities' perceived vulnerability to physical and sexual assault in three special schools in Ghana. *Cogent Social Sciences*, 2(1), 1256751. <https://doi.org/10.1080/23311886.2016.1256751>

Drwal, R.Ł. (1978). Poczucie kontroli jako wymiar osobowości- podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań. (W:) L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, 307-345. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Drwal, R.Ł. (1995). Poczucie kontroli jako wymiar osobowości- podstawy teoretyczne, techniki badawcze i wyniki badań. (W:) R.Ł. Drwal, P. Brzozowski, P. Oleś (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości. Wybrane zagadnienia i techniki*, 199-227. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Filipiak, S., Łubianka, B. (2019). Poczucie kontroli w okresie wczesnej adolescencji wśród uczniów z dwóch etapów edukacji. *Psychologia rozwojowa*, 24(1), 85-96.
- Guess, D., Benson, H.A., Siegel-Causey, E. (1985). Concepts and Issues Related to Choice-Making and Autonomy among Persons with Severe Disabilities. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 10(2), 79-86. <https://doi.org/10.1177/154079698501000202>
- Katkovsky, W., Crandall, V.C., Good, S. (1967). Parental antecedents of children's belief in internal-external control of reinforcement in intellectual achievement situations. *Child Development*, 38(3), 765-776.
- Kościelak, R. (2010). *Poczucie umiejscowienia kontroli i przekonania o własnej skuteczności w zdrowiu i chorobie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Majewicz, P. (2002). *Obraz samego siebie a zachowanie młodzieży niepełnosprawnej ruchowo*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Nowicki, S., Strickland, B.R. (1973). A locus of control scale for children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 40(1), 148-154.
- Oleszkowicz, A. (2006). *Bunt młodzieńcy: Uwarunkowania. Formy. Skutki*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Polański, G. (2018). Lokalizacja kontroli adolescentów a korzystanie z internetu. *Edukacja - Technika - Informatyka*, 3(25), 245- 250.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28.
- Rotter, J.B., Chance, J.E., Phares, E.J. (1972). *Applications of a social learning theory of personality*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Shogren, K.A., Bovaird, J.A., Palmer, S.B., Wehmeyer, M.L. (2010). Locus of Control Orientations in Students with Intellectual Disability, Learning Disabilities and No Disabilities: A Latent Growth Curve Analysis. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 35(3-4), 80-92. <https://doi.org/10.2511/rpsd.35.3-4.80>
- Solomon, D., Houlihan, K.A., Busse, T.V., Parelus, R.J. (1971). Parent behavior and child academic achievement, achievement striving, and related personality characteristics. *Genetic Psychology Monographs*, 83(2), 173-273.
- Stancliffe, R.J. (2001). Living with support in the community: Predictors of choice and self-determination. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 7(2), 91-98. <https://doi.org/10.1002/mrdd.1013>
- Wehmeyer, M.L. (1993). Perceptual and psychological factors in career decision-making of adolescents with and without cognitive disabilities. *Career Development for Exceptional Individuals*, 16, 135-146.
- Wehmeyer, M.L. (1994). Perceptions of self-determination and psychological empowerment of adolescents with mental retardation. *Education & Training in Mental Retardation & Developmental Disabilities*, 29(1), 9-21.
- Wehmeyer, M.L., Palmer, S.B. (1997). Perceptions of control of students with and without cognitive disabilities. *Psychological Reports*, 81(1), 195-206.
- Ziółkowska, B. (2019). Radzenie sobie ze stresem młodzieży niepełnosprawnej fizycznie w świetle problematyki umiejscowienia kontroli. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 36, 141-158.